

Vrednote, vrednotna hierarhija in vrednotni prostor

PETRA LEŠNIK

POVZETEK

Vrednote, ki so pogosto predmet različnih psiholoških raziskovanj, so osrednja tema pričujočega prispevka. V raziskavi, v katero je bilo vključenih 753 oseb obeh spolov različne starosti, smo izpostavili dva problema. Zanimalo nas je, kakšna je lestvica vrednot vzorca preskušancev in kakšna je njihova implicitna struktura vrednotnega prostora. Za merjenje vrednot smo uporabili Muskovo lestvico vrednot (MLV), dobljene podatke pa smo glede na namen raziskave obdelali z ustreznimi statističnimi metodami (deskriptivna statistika, faktorska analiza).

Rezultati raziskave kažejo, da preskušanci v vrh vrednotne hierarhije umeščajo tradicionalne družinsko-partnerske vrednote, medtem ko najmanj cenijo nekatere potenčne vrednote. Analiza vrednotnega prostora kaže, da obstaja pri preskušancih dokaj jasna dimenzionalna struktura vrednot, ki obsega na posameznih nivojih vrednotnega prostora različno število vrednotnih kategorij. Dobljene vrednotne kategorije smo primerjali z empirično potrjenimi vrednotnimi skupinami nekaterih drugih avtorjev. Ugotovili smo večja ujemanja rezultatov na nivoju splošnejših vrednotnih skupin in nekatera razhajanja, opazna zlasti na nivoju specifičnih skupin vrednot.

ABSTRACT VALUES, THEIR HIERARCHY AND SPACE

The article deals with some interesting aspects of human values. Two major problems were exposed. First, we were interested in hierarchy of values and secondly we tried to investigate the implicit structure of human values. In the research presented here 753 people of different ages and both sexes were comprised. Musek's value survey (MLV) was used as measuring instrument. Results were analyzed with different statistics methods (descriptive statistic, factor analysis). Results obtained by this study show that tradicional family values were placed at the top of the values hierarchy while potency values were in the bottom of the hierarchy. A rather clear structure of dimensional space of human values which encompasses a different number of value groups was discovered. A brief comparison with some other empirical results of value groups was made. A consistence between different results was shown at the most general level of value groups while some differences occurred at the level of specific value groups.

1. UVOD

1.1. Pojmovanja vrednot

Pojem vrednot je v današnjem času izredno aktualen in pogosto uporabljan. Zasedimo ga v različnih znanstvenih disciplinah. Vsaka od njih obravnava vrednote s svojega vidika in skladno s tem postavlja zanje ustrezne definicije. Vrednot zato ne moremo enoznačno opredeliti.

Poleg znanstvenega pojmovanja vrednot velja izpostaviti pojmovanje, ki ga zapažamo v posameznikovem vsakodnevnem življenju. Lastnost človekove narave je namreč, da stvari, dogajanja, druge ljudi, kot tudi samega sebe, neprestano ocenjuje, presoja in vrednoti. Različni pojavi s tem dobijo za nas različen pomen, vrednost in zaželenost. V vsakdanjosti se tako vrednote javljajo kot kriteriji, s katerimi predmetom, drugim ljudem in samemu sebi pripisujemo določeno vrednost. Predstavljajo nekakšne standarde presojanja sebe in drugih. Tovrstno razumevanje vrednot lahko v primerjavi z znanstvenim pojmovanjem označimo za laično.

1.2. Definicije vrednot

Za vrednote obstaja množica najrazličnejših definicij. Med njimi lahko odkrijemo precej splošne pa tudi zelo kompleksne razlage vrednot. Nekatere opredelitve so po svoji naravi precej specifične, a v celotni paleti definicij odkrijemo med nekaterimi tudi določene podobnosti in celo prekrivanja.

Za grobo orientacijo si oglejmo nekaj psiholoških definicij pojma vrednot. Zelo splošno razlago podaja Kluckhohn (1951, po Musek, 1993), ki meni, da so vrednote pojmovanja zaželenega. Vplivajo na to, kako se ljudje odločajo za akcije, in na to, kako ocenjujejo pojave. Rokeach, eden pomembnejših tujih avtorjev na področju raziskovanja vrednot, jih definira kot "trajna prepričanja o tem, da je specifičen način obnašanja ali končno stanje eksistence osebno ali družbeno bolj zaželen, v odnosu na nasprotni ali obratni način obnašanja ali eksistence" (1973, str.5). Vrednote so tako predstave o zaželenih končnih stanjih, kot tudi o obnašanju, ki omogoča doseganje zaželenega. Prve avtor označuje z izrazom terminalne in druge kot instrumentalne vrednote. V obeh primerih pa gre za kategorije prepričanj; za dinamične koncepte z močno motivacijsko komponento, ki vsebujejo še čustveni in spoznavni vidik.

Eno najbolj izčrpnih definicij podajata Schwartz in Bilsky (1987). Iz opredelitev različnih avtorjev sta povzela pet značilnosti vrednot: (1) da so pojmovanja ali prepričanja o (2) zaželenih končnih stanjih ali vedenjih, ki (3) presegajo specifične situacije, (4) usmerjajo in vodijo izbiro ali oceno ravnanj in pojavov in (5) so urejena glede na relativno pomembnost.

S svojo definicijo sta avtorja opozorila na nekatere pomembne značilnosti vrednot. Izpostavljata njihovo usmerjevalno funkcijo, saj nas vrednote usmerjajo in vodijo h končnim stanjem ali vedenjem, a le k tistim, ki jih posameznik ocenjuje za vredne in zaželene. Vrednote se kot posebne vrste ciljev, po njunem mnenju, povezujejo z različnimi interesi (individualnimi, kolektivnimi ali obojimi) ter z različnimi motivacijskimi področji (področje uživanja, varnosti, storilnosti, samousmerjanja, socialne prilagodjenosti, prosocialnega obnašanja, socialne moči in zrelosti).

Omenimo še definiciji avtorjev, ki se v našem prostoru največ ukvarjata s proučevanjem vrednot. Pojmovanje, da so vrednote kognitivne reprezentacije motivov, zagovarja Pogačnik (1986). Označuje jih za tiste abstraktne cilje, za katere posameznik čuti, da so pomembni in zaželeni. Predstavljajo torej tisto, k čemur posameznik čuti, da naj bi težil ter čemur naj bi dajal prednost. Musek (1991) pa meni, da si vrednote lahko zamišljamo kot posplošena in relativno trajna pojmovanja o ciljih in pojavih, ki jih

visoko cenimo in si zato zanje močno prizadevamo; usmerjajo torej naše vedenje. Predstavljajo najbolj splošne in abstraktne cilje, ki jih lahko uresničujemo le skozi paleto bolj konkretnih in manj kompleksnih ciljev.

Številni avtorji podajajo različne definicije vrednot, med katerimi lahko odkrijemo nekatere podobnosti. Mnogi med njimi namreč poudarjajo, da so vrednote pojmovanja zaželenega, pomembnega in vrednega ter izpostavljajo njihovo motivacijsko funkcijo. Večina opozarja na njihovo kompleksno strukturo, saj poleg motivacijske komponente združujejo v sebi tudi čustveni in spoznavni vidik. Niso torej homogen, temveč kompleksen fenomen.

1.3. Vrednote in vrednotni prostor

Posameznik ne poseduje izoliranih, specifičnih vrednot, temveč naj bi bile te med seboj povezane v organiziran, strukturiran sistem (Kilby, 1995; Musck, 1993; Rokeach, 1973), v tako imenovan implicitni vrednotni prostor. Implicitni zato, ker navzven ni jasno prepoznaven, temveč ga lahko odkrijemo šele z globljo analizo posameznikovih vrednot. V ta namen se poslužujemo nekaterih statističnih postopkov, ki jih uporabimo na empirično zbranih podatkih. Omogočajo vpogled v to, kako posamezniki kot laiki vrednote med seboj povezujejo, združujejo in razvrščajo. Za mnoge stvari in pojave, ki jih človek ocenjuje in jim pripisuje neko vrednost, velja, da jih ne doživlja kot odvojene, druga od druge ločene, izolirane entitete, temveč meni, da so medsebojno prepletene in povezane. Določeni pojavi, odnosi in dogajanja se mu zdijo bolj splošni, drugi spet bolj specifični. Nekateri bolj in drugi manj povezani. Vzemimo za primer varnost in neogroženost, ki mnogim ljudem predstavlja vrednoto. In sicer vrednoto, za katero bi lahko rekli, da je po naravi bolj splošna kot ne, saj lahko zajema druge, bolj specifične vidike. Naj omenimo le nekatere od njih: na primer imeti topel dom, družino, biti zdrav, živeti v državi, kjer se spoštujejo osnovne človekove pravice, mir na svetu itd. Abstraktnije in splošnejše vrednotne kategorije tako lahko obsegajo bolj konkretne in specifične vrednote. Pričakujemo lahko, da bodo posamezniki vrednoto varnost in neogroženost na lestvici vrednot ocenjevali podobno, kot ocenjujejo vrednote, ki se jim zdijo z njo povezane. Tako bodo na primer podobno ocenjevali tudi vrednote dolgo življenje, počitek, zdravje, enakost med ljudmi, mir na svetu idr.

1.3.1. Struktura vrednotnega prostora

Različni raziskovalni rezultati (Musck, 1991,1993; Schwartz, 1992) kažejo, da si prostor lahko zamišljamo kot urejeno, hierarhično organizirano strukturo. Razteza se od nivoja posameznih konkretnih vrednot, ki se na višjih nivojih generalizacije povezujejo v vrednotne dimenzije širšega obsega. Ugotavljanje empiričnih vrednotnih kategorij se v današnjem času na področju raziskovanja vrednot vse bolj uveljavlja. Za razliko od starejših klasifikacij vrednot, ki jih najdemo v filozofiji in psihologiji in ki temeljijo predvsem na miselnem presojanju, so empirične raziskave vrednot osnova empirično podprtih vrednotnih klasifikacij. Iz njih je moč razbrati, kako posamezniki kot laiki vrednote ocenjujejo, povezujejo in grupirajo.

Musck (1991,1993) je v svojih študijah z multivariantnimi analizami potrdil hierarhično razvrstitev vrednot. Rezultati raziskav, v katerih je bila kot instrument uporabljena avtorjeva lestvica 54 vrednot in so bili obdelani s pomočjo faktorjske analize, kažejo večje število različnih kategorij ali vrednotnih dimenzij.

Dvofaktorska solucija je potrdila obstoj dveh velikih makrostruktur, makrokategorijo apolonskih ter makrokategorijo dionizičnih vrednot. Prva obsega zlasti vrednote, povezane z moralnimi normami, dolžnostmi, osebnostno rastjo in uresničevanjem. Žarišče drugih pa predstavljajo zlasti vrednote, vezane na doseganje osebnih zado-

voljstev, užitkov ter vrednote uspešnosti.

Nadaljnja štirifaktorska solucija kaže podobo štirih vrednotnih kategorij, tako imenovanih vrednotnih tipov. Avtor je potrdil obstoj hedonskega, potenčnega (združuje vrednote moči ter uspešnosti), moralnega ter izpolnitvenega tipa.

Bolj specifični nivo vrednotnih kategorij predstavljajo rezultati enajstfaktorske solucije. Enajst faktorskih dimenzij, ki so na nek način vsebovane v prej naštetih generalnejših kategorijah vrednot, lahko pojmujeemo kot vmesni element med nivojem posameznih specifičnih vrednot ter nivoji kompleksnejših vrednotnih kategorij. Potrdilo so se naslednje faktorske dimenzije, imenovane vrednotne usmeritve ali orientacije: tradicionalno-moralna, statusna, demokratsko-societalna, duhovno-kulturna, samoaktualizacijska, religiozna, hedonska, patriotska, spoznavna orientacija, orientacija k varnosti ter orientacija k zblževanju.

Schwartz (1992) je v svoji široko zastavljeni medkulturni študiji, v katero je vključil vzorce oseb iz dvajsetih različnih držav, z lestvico 56 vrednot identificiral deset vrednotnih tipov, tip dosežka, moči, tradicije, hedonizma, stimulacije, samousmerjenosti, univerzalizma, dobronamernosti, varnosti in konformnosti. Z ustreznimi statističnimi analizami je potrdil obstoj dveh hierarhično višjih dimenzij. Prvo, ki je kombinacija vrednotnih tipov varnosti, konformnosti in tradicije, nasproti samousmerjenosti in stimulaciji, je poimenoval kot dimenzijo odprtosti za spremembe nasproti konzervativizmu. Drugo dimenzijo, ki združuje hedonske vrednote, vrednote dosežkov in moči proti vrednotam univerzalizma in dobronamernosti pa je označil kot dimenzijo uresničevanja in zadovoljevanja lastnih interesov proti preseganju samega sebe. Slednja dimenzija zelo spominja na predhodno omenjeni makrokategoriji apolonskih in dionizičnih vrednot. Vidimo, da tudi Schwartzovi rezultati potrjujejo pojmovanje o nivojsko strukturiranem vrednotnem prostoru.

1.4. Lestvica vrednot - vrednotna hierarhija

Kljub temu da so vrednote pojmovanja zaželenega, niso vse enako zaželene. Za posameznika je namreč neka vrednota lahko pomembnejša in bolj zaželena v odnosu do nekaterih drugih, zanj manj pomembnih vrednot. Zato lahko, kot v primeru hierarhije potreb in motivov, govorimo tudi o obstoju hierarhije vrednot. Omenjena značilnost je ena od pomembnih karakteristik vrednot, saj jo nekateri avtorji (npr. Schwartz in Bilsky, 1987) v svoji opredelitvi posebej izpostavljajo. Tovrstno prepričanje - o urejenosti vrednot z vidika njihove relativne pomembnosti - je botrovalo nastanku različnih lestvic za merjenje vrednot. Med številnimi naj omenimo le nekatere: Rokeachovo lestvico terminalnih in instrumentalnih vrednot, Pogačnikovo lestvico vrednot (LIV), Muskovo lestvico vrednot (MLV) in Schwartzovo lestvico vrednot.

2. PROBLEM

V pričujoči študiji nas je pri preskušancih zanimala globalna podoba ocenjevanja posameznih vrednot. Želeli smo ugotoviti, kakšna je njihova lestvica vrednot. Poleg ocenjevanja pomembnosti posameznih vrednot nas je zanimalo, kako se posamezne vrednote med seboj povezujejo in grupirajo v širše in kompleksnejše vrednotne kategorije. Želeli smo dobiti vpogled v strukturo vrednotnega prostora.

3. METODA

3.1. Oblika raziskave

Raziskavo smo načrtovali kot multivariantno raziskovanje, v katerega je bilo za-

jetih 54 spremenljivk - posameznih vrednot.

3.2. Preskušanci

V raziskavo je bilo vključenih 753 oseb obeh spolov. Njihova starost se je gibala v razponu od 15 do 83 let. Povprečna starost vzorca je znašala 34,93 let, s standardno deviacijo 16,72 let.

3.3. Merski instrument

Za merjenje vrednot smo uporabili Muskovo lestvico vrednot (MLV), ki obsega 54 različnih vrednot (Musek, 1994). Pri tej lestvici preskušanci ocenjujejo pomembnost vsake vrednote z vrednostmi od 1 do 100. Pomembnejša se jim zdi posamezna vrednota, višjo oceno ji pripišejo. Za orientacijo je vnaprej podana standardna vrednota z vrednostjo 50.

3.4. Postopek

V večini primerov je bila MLV skupinsko aplicirana. Ocene pomembnosti posameznih vrednot smo obdelali v skladu z nameni raziskave. Poleg osnovnih statističnih parametrov smo z metodo faktorске analize ugotavljali strukturo vrednotnega prostora.

4. REZULTATI IN DISKUSIJA

4.1. Lestvica vrednot

Globalno podobo ocenjevanja vrednot razberemo iz splošne rang lestvice vrednot, prikazane v tabeli 1.

Tabela 1. Rang povprečnih ocen pomembnosti vrednot in njihova standardna deviacija

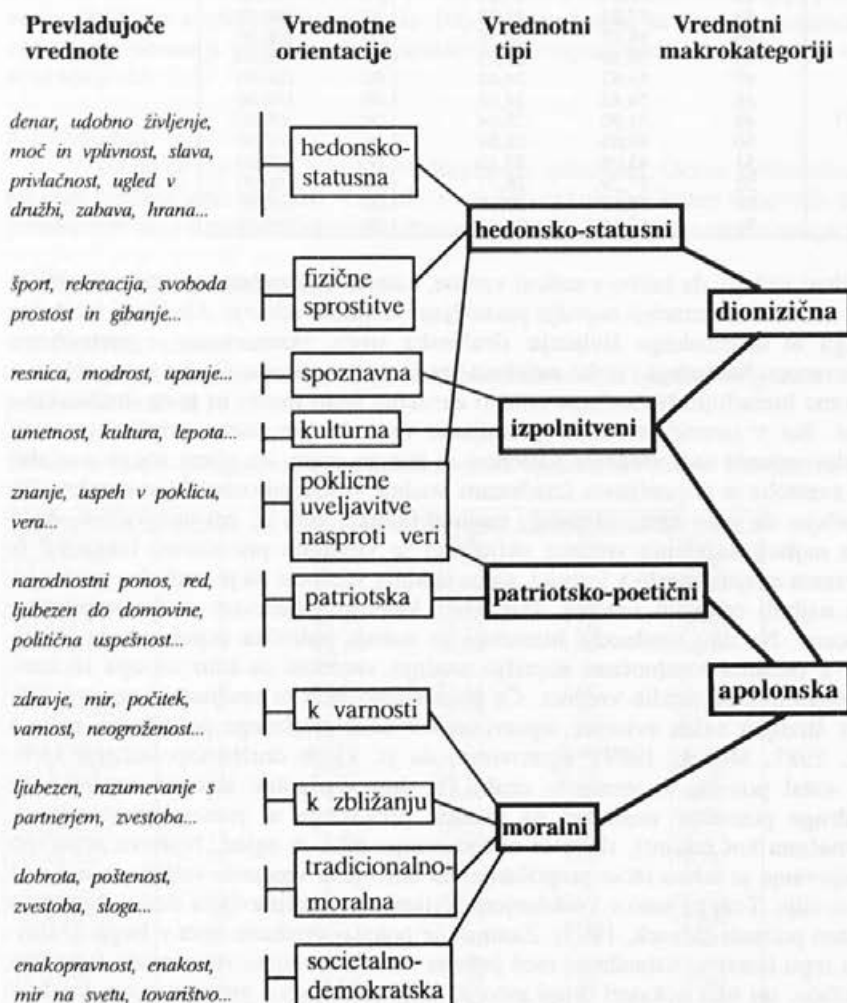
Vrednota	Rang	Arit. sredina	Std. dev	Minimum	Maksimum
ZDRAVJE	1	89,27	17,79	1,00	100,00
DRUZ_SR	2	89,19	16,42	1,00	100,00
PARTNER	3	87,17	17,94	1,00	100,00
LJUBEZ	4	86,75	18,51	1,00	100,00
OTROCI	5	85,72	18,94	1,00	100,00
SVOBODA	6	85,19	18,63	1,00	100,00
POSTEN	7	83,15	19,52	10,00	100,00
MIR	8	82,62	23,34	1,00	100,00
ZVESTOBA	9	82,60	20,03	1,00	100,00
PRIJAT	10	81,21	18,67	1,00	100,00
PRAVICA	11	80,72	21,22	2,00	100,00
VARNOST	12	77,00	21,69	10,00	100,00
RESNICA	13	74,19	21,89	1,00	100,00
SLOGA	14	73,52	21,92	5,00	100,00
DOBROTA	15	73,40	20,58	10,00	100,00
SAMOIZP	16	72,92	20,76	1,00	100,00
DELAV	17	72,57	20,69	1,00	100,00
ZNANJE	18	72,44	20,28	10,00	100,00
MODROST	19	71,15	23,13	1,00	100,00
SPOLNOST	20	70,74	26,03	1,00	100,00
POKLIC	21	70,67	22,48	1,00	100,00
UPANJE	22	69,04	25,19	1,00	100,00
MORALA	23	68,57	23,24	1,00	100,00
POCITEK	24	68,07	23,58	1,00	100,00
PROSTO_G	25	67,28	24,71	1,00	100,00
USTVAR	26	67,13	22,34	1,00	100,00
NARAVA	27	66,58	23,51	1,00	100,00
SOLIDAR	28	64,94	23,45	1,00	100,00
NAC_ENAK	29	64,62	27,84	1,00	100,00
RED	30	64,04	24,67	1,00	100,00

Vrednota	Rang	Arit. sredina	Std. dev	Minimum	Maksimum
ENAKOST	31	63,95	27,66	1,00	100,00
LEPOTA	32	63,49	24,17	1,00	100,00
PROSTI_C	33	63,05	24,47	1,00	100,00
ZABAVA	34	62,95	25,71	1,00	100,00
VZN_ZIV	35	62,02	27,14	1,00	100,00
NAPREDEK	36	61,77	26,01	1,00	100,00
DRUZAB	37	59,03	22,58	1,00	100,00
ZAKONI	38	58,49	27,04	1,00	100,00
DOLGO_Z	39	58,42	25,73	1,00	100,00
DENAR	40	58,27	26,09	1,00	100,00
PRIVLAC	41	57,98	25,37	1,00	100,00
UDOBNO	42	57,78	25,51	1,00	100,00
PATRIOT	43	57,34	27,84	1,00	100,00
SPORT	44	57,21	26,02	1,00	100,00
NAR_PON	45	56,85	30,38	1,00	100,00
HRANA	46	55,55	27,23	1,00	100,00
UGLED	47	55,47	24,45	1,00	100,00
KULTURA	48	54,85	24,62	1,00	100,00
UMETNOST	49	51,90	26,64	1,00	100,00
MOC	50	49,05	26,04	1,00	100,00
VERA	51	43,05	35,15	1,00	100,00
SLAVA	52	37,29	26,77	1,00	100,00
REKORD	53	33,61	29,15	1,00	100,00
POLIT	54	17,16	21,85	1,00	100,00

Rezultati kažejo, da osebe v našem vzorcu, katerih povprečna starost znaša 34,93 let, v svoji vrednotni hierarhiji najvišje postavljajo vrednoto zdravje. Sledijo ji vrednote partnerskega in družinskega življenja: družinska sreča, razumevanje s partnerjem, ljubezen in otroci. Naslednja visoko zaželena vrednota je svoboda. Osebe jo umeščajo v vrh vrednotne hierarhije. Natančneje rečeno zavzema šesto mesto in je za družinskimi vrednotami. Ko v lestvici vrednot spremljamo tiste, ki jim osebe pripisujejo večji pomen, velja omeniti tudi vrednoti poštenost in mir na svetu. Za njima sta prosocialni vrednoti - zvestoba in prijateljstvo. Izračunane srednje vrednosti ocen najpomembnejših vrednot kažejo, da med njimi obstajajo majhne razlike, zato se zdi upravičeno, da v kontinuum najbolj zaželenih vrednot vključimo še vrednoto pravičnost. Izhajajoč iz ranga, zavzema enajsto mesto v lestvici, njena srednja vrednost pa jo smiselno postavlja v skupino najbolj cenjenih vrednot. Poglejmo, katerim vrednotam osebe pripisujejo najnižje ocene. Na dnu vrednotne hierarhije se nahaja politična uspešnost, ki ima v primerjavi z ostalimi vrednotami najnižjo srednjo vrednost in zato izstopa iz kontinuuma pomembnosti ostalih vrednot. Če primerjamo rang te vrednote z rangom iste vrednote v študijah naših avtorjev, opravljenih v času prejšnjega političnega režima (Pogačnik, 1987, Musek, 1989), ugotovimo, da je, kljub družbenopolitičnim spremembam, ostal položaj te vrednote enak. Pri dnu vrednotne lestvice najdemo še nekatere druge potenčne vrednote, na primer: prekašanje in preseganje drugih (v lestvici označena kot rekord), slava in občudovanje, moč in ugled. Njihovo relativno nizko ocenjevanje je lahko izraz prepričanja, da omenjene vrednote veljajo za nižje in manjvredne cilje. Tem pa smo v vsakdanjem življenju bolj pripravljeni slediti, kot pa to tudi zavestno priznati (Musek, 1993). Zanimiv je položaj vrednote vera v boga. Odkrijemo jo na repu lestvice, natančneje med jedrom vrednot uveljavitve in moči. Rezultati ne presenečajo, saj tudi nekateri drugi avtorji, ki se ukvarjajo s proučevanjem vrednot pri nas, poročajo o relativno nizkem postavljanju vere. Pri tej vrednoti zasledimo največjo variabilnost ocen. Posamezniki so jo najbolj različno ocenjevali. Njeno ekstremno ocenjevanje si verjetno lahko pojasnimo s tem, da predstavlja določenim ljudem, zlasti vernim, zaželeno in cenjeno vrednoto, medtem ko ima za neverne verjetno precej nižji ali celo negativno obarvan pomen.

4.2. Struktura vrednotnega prostora

Natančno strukturo vrednotnega prostora so pokazali rezultati faktorjskih analiz (metoda glavnih komponent z Varimax rotacijo). Kažejo, katere posamezne vrednote se preskušancem zdijo pomensko in vsebinsko dovolj blizu, da te med seboj povezujejo in grupirajo. Po klasičnem Kaiserjevem kriteriju lastne vrednosti večje od ena je bilo izločenih 10 faktorjev. Ti pojasnjujejo 60 odstotkov celotne variabilnosti zbranih podatkov. Scree test, naslednji uporabljeni kriterij ekstrakcije faktorjev, pokaže, da sta z vsebinskega vidika smiselni tudi dvo- in štirifaktorska solucija. Za večjo nazornost rezultate deset-, štiri- in dvofaktorske solucije strnimo:

Slika 1: Implicitni vrednotni prostor

Na sliki prikazane povezave med posameznimi nivoji vrednotnega prostora izhajajo iz največjih faktorjskih nasičenj vrednot. Posamezne vrednote pa so lahko nasičene tudi z več faktorji oz. dimenzijami istega obsega.

Rezultati desetfaktorske solucije odkrivajo latentne dimenzije ali faktorje, ki predstavljajo združevalne razsežnosti vrednotnega prostora. Psihološko jih lahko interpretiramo kot vrednotne orientacije ali usmeritve. Izhajajoč iz največjih faktorskih nasičenj posameznih vrednot, smo jih označili za hedonsko-statusno orientacijo, orientacijo fizične sprostitve, spoznavno, kulturno, patriotsko orientacijo, orientacijo k varnosti, k zbliževanju, tradicionalno-moralno in societalno-demokratsko orientacijo ter orientacijo poklicne uveljavitve nasproti veri. Primerjava dobljenih rezultatov z rezultati Muskove študije (1993), v kateri je bila kot merski inštrument uporabljena enaka lestvica vrednot, kaže nekatera zanimiva ujemanja, a tudi nekatere razlike. Prva je že v samem številu faktorjev, ki reprezentirajo vrednotne usmeritve. Na našem vzorcu smo s faktorsko analizo izločili deset faktorjev, medtem ko poroča Musek o enajstih latentnih dimenzijah. Razliko v enem faktorju lahko pripišemo nekoliko drugačnim korelacijam med posameznimi vrednotami. V našem vzorcu se na primer vrednota vera ne pojavlja kot samostojna kategorija, ki bi označevala religiozno orientacijo, temveč jo zasledimo v edini bipolarni orientaciji - orientaciji poklicne uveljavitve nasproti veri. Zdi se, da v tej kombinaciji vrednot predstavlja element stagnacije ter dogmatizma in je nasproti vrednotam poklicne uveljavitve, napredovanja ter osebnostne rasti. Skladnost rezultatov obeh raziskav zasledimo pri societalno-demokratski, kulturni in spoznavni orientaciji ter orientaciji k varnosti in zbliževanju. Faktor tradicionalno-moralne orientacije kaže v našem vzorcu oseb nekoliko večja nasičenja z moralnimi vrednotami, faktor patriotizma pa poleg domoljubnih vrednot visoko nasičuje še vrednoti spoštovanje zakonov ter red in disciplina.

Zanimivo je, da se kot enotna orientacija pojavlja hedonsko-statusna usmeritev, ki v sebi združuje tako vrednote čutnega, socialnega hedonizma kot vrednote socialne uveljavitve in moči. Med obema skupinama vrednot je torej le ozka ločnica, ki se pri preskušancih našega vzorca zabriše. Tudi Musek na primer v svoji študiji ugotavlja delno nasičenost vrednot v hedonski orientaciji z vrednotami statusa in ugleda. Kot samostojen faktor se pojavlja faktor usmerjenosti k rekreaciji in fizični sprostitvi. Najbolj nasiča vrednote: šport in rekreacija, prostost in gibanje ter svoboda. Gre za vrednote, ki so odraz prepričanja o pomenu človekove fizične kondicije ali prepričanja "zdrav duh v zdravem telesu". V Muskovi raziskavi odkrijemo te vrednote v skupini vrednot čutnega in socialnega hedonizma in ne kot samostojno vrednotno skupino. Razlike v dobljenih faktorjih so v veliki meri povezane z razlikami v raziskavah zajetih vzorčnih populacij.

Naslednji nivo vrednotnega prostora predstavljajo rezultati štirifaktorske solucije. Odkrivajo latentne dimenzije, ki imajo v primerjavi z desetimi faktorji splošnejši značaj; nasičajo namreč večje število posamičnih vrednot. Z vsebinskega vidika lahko štiri faktorske dimenzije interpretiramo kot vrednotne tipe. Kot prvi se potrdi hedonsko-statusni tip. Najbolj namreč nasiča vrednote, povezane s čutnim in socialnim hedonizmom ter s statusom in ugledom. Tip izpolnitvenih vrednot v sebi združuje konglomerat samoaktualizacijskih, spoznavnih in kulturnih vrednot. V naslednjem, moralnem vrednotnem tipu so najmočnejše zastopane različne moralne vrednote in v manjši meri še nekatere demokratske in družinske vrednote. Izredno zanimiva je faktorska dimenzija, označena kot faktor patriotsko-potenčnih vrednot. Najmočnejše nasiča nekatere domoljubne vrednote ter vrednote: spoštovanje zakonov, red in disciplina ter politična uspešnost.

Vsebina vrednotnih tipov se v nekaterih pogledih opazno razlikuje od vrednotnih tipov, ki so jih opisali drugi avtorji. V okviru pričujočega vzorca namreč ne moremo striktno ločevati hedonskega in potenčnega tipa vrednot. Namesto tega se pojavlja en tip kot kombinacija hedonskih in statutnih vrednot (hedonsko-statusni tip), drugi pa

kot kombinacija potenčnih vrednot z izrazitim poudarkom na patriotizmu (patriotsko-potenčni tip). V tem lahko vidimo potrditev značilnosti vrednot, o kateri govorita Schwartz in Bilsky (1987). Trditev, da se različne vrednote povezujejo z različnimi interesi: z individualnimi, kot v našem primeru hedonsko-statusnega tipa vrednot, ali s kolektivnimi, za katere se zdi, da so v ospredju patriotsko-potenčnega tipa vrednot. Rezultati s tem kažejo, da je pri posameznikih v ocenjevanju vrednot nezavedno ali pa tudi zavestno prisotna dihotomija na tiste vrednote, ki služijo predvsem zadovoljevanju lastnih, individualnih interesov, nasproti tistim, pri katerih je v ospredju širša, kolektivna dobrobit.

Zadnji nivo vrednotnega prostora pripada dvema faktorskima dimenzijama vrednot: makrokategoriji dionizičnih ter makrokategoriji apolonskih vrednot. Prvi združuje vrednote moči, uspešnosti ter hedonske vrednote, torej vrednote, povezane z neposrednimi užitki, zadovoljstvi ter ugodjem. Pri faktorju apolonskih vrednot pa so v ospredju vrednote, povezane z etičnimi načeli, kulturnimi in moralnimi normami. Gre za skupino vrednot, usmerjenih k ohranjanju harmonije, ravnovesja in reda. Obstaja pa tudi nekaj vrednot, zasičenih z obema latentnima dimenzijama: z materialno, fizično oziroma dionizično in harmonično, uravnoteženo oziroma apolonsko. Na sliki vidimo, da so to vrednote izpolnitvenega tipa, ker se le-ta na najsplošnejšem nivoju vrednotnega prostora razprši na obe makrodimenziji vrednot.

5. SPLOŠNI ZAKLJUČKI

Rezultati raziskave kažejo na nekatere zanimive pojave.

Rang lestvica vrednot je pokazatelj splošnega ocenjevanja posameznih vrednot in je glede na velikost in dokajšnjo reprezentativnost uporabljenega vzorca, lahko orientacijsko izhodišče za populacijske vrednosti. V hierarhiji vrednot so med posameznimi vrednotami najbolj cenjene tradicionalne-družinske vrednote. Preskušanci ocenjujejo za najpomembnejše vrednote, v katerih je moč prepoznati tradicionalne predstave o partnerskih, družinskih in moralnih idealih. Med najmanj zaželenimi vrednotami zlasti izstopata vrednoti politična uspešnost ter rekorderstvo, torej vrednoti, ki odsevata težnjo po premagovanju in prekašanju drugih na tem ali onem področju človekovega delovanja.

Pri lestvici vrednot velja izpostaviti, da so dobljene ocene o zaželenosti in pomembnosti posameznih vrednot odraz posameznikove zavestne, deklarativne presoje. Kažejo, katere vrednote preskušanci verbalno bolj in katere manj zagovarjajo. Pri tem pa ni nujno, da bo tudi njihovo vedenje skladno z vrednotami, za katere se opredeljujejo in jih deklarirajo.

Analiza strukture vrednotnega prostora vzorca preskušancev kaže na povezanost posameznih vrednot v širše in kompleksnejše vrednotne kategorije. Rezultati faktorskih analiz odkrivajo podobo vrednotnega prostora. S sintezo dobljenih faktorskih dimenzij smo oblikovali hierarhični model implicitnega prostora vrednot (slika 1). Ta se razteza od nivoja posamičnih vrednot, prek nivoja desetih vrednotnih orientacij, nivoja štirih vrednotnih tipov, do nivoja dveh najsplošnejših makrokategorij. Povezave med skupinami vrednot nižjega in višjega obsega niso le enosmerne, temveč zasledimo na prehodu iz nivoja vrednotnih orientacij na nivo vrednotnih tipov razpršitev bipolare orientacije poklicne uveljavitve nasproti veri na dva vrednotna tipa, hedonsko-statusnega ter patriotsko-potenčnega. Naslednja razpršitev je opazna tudi pri prehodu iz nivoja vrednotnih tipov na nivo vrednotnih makrokategorij. Vrednote izpolnitvenega tipa se namreč povezujejo tako z dionizično kot z apolonsko makrokategorijo vrednot.

Opravljenе analize deloma potrjujejo že ugotovljeno strukturno hierarhijo vred-

not. Skladnost je velika zlasti na najbolj generalnem nivoju makrodimenzij. Na nivoju bolj specifičnih in manj kompleksnih vrednotnih skupin pa opazimo nekatere vsebinske razlike med dobljenimi kategorijami vrednot in tistimi, o katerih poročajo nekateri drugi avtorji.

6. LITERATURA

- Kilby, R.W. (1993). *The study of human values*. Lanham: University Press of America.
- Lešnik, P. (1995). *Razvoj in oblikovanje vrednot* (magistrska naloga). Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Musek, J. (1993). *Osebnost in vrednote*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (1994). *Lestvica vrednot (MLV)*. V T. Lamovec (Ur.), *Psihodiagnostika osebnosti 2* (str.229-239). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Pogačnik, V. (1987). *Lestvica individualnih vrednot*. Priročnik. Ljubljana: Zavod za produktivnost dela.
- Schwartz, S.H. in Bilsky, W. (1987). *Toward a universal psychological structure of human values*. *Journal of Personal and Social Psychology*, 53, 550-562.
- Schwartz, S.H. (1992). *Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries*. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.